

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 11 • 1965

Trolle-Våbenet
Af Sven Tito Achen

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Trolle-Våbenet

Af *Sven Tito Achen*

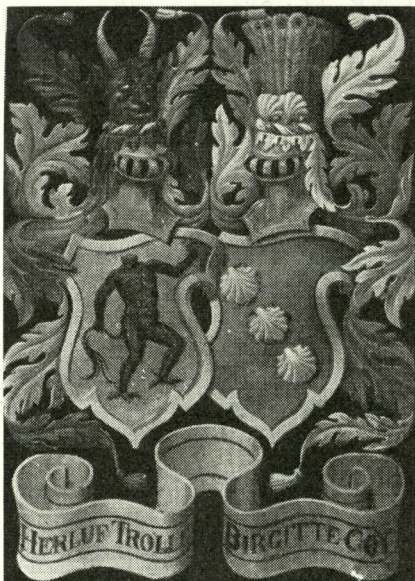
VED DE fleste af de historiske seværdigheder i Danmark og det øvrige Norden, som besøges af turister, kan man købe vejledninger som orienterer den besøgende, dels om hvad han ser, dels om stedets fortid og hvorledes fortiden afspejler sig i nutiden. Det er imidlertid en kendsgerning, at noget af det som, f. eks. i slotte og kirker, falder den besøgende mest i øjnene, og som mest umiddelbart tiltaler ham og fængsler ham, i reglen ikke er omtalt med et ord i sådanne vejledninger. Det er stedets *heraldik*.

I England og Schweiz ser man ofte heraldiske *guides* — til kirker, slotte, klostre, skoler osv. — og det stærke salg af dem viser interessen for deres emne. I Danmark findes mig bekendt ikke en eneste heraldisk vejledning af denne art, skønt vi ejer talrige historiske seværdigheder — f. eks. Roskilde Domkirke eller Kronborg Slot — hvis heraldik spiller en rolle for en mere perspektivrig forståelse af, hvad stedet har at vise. Ja, der er turist-lokaliteter i Danmark, hvis heraldik simpelt hen er en af stedets hovedattraktioner. Det gælder f. eks. Frederiksborg Slotskapel og kirkerne i Ringsted og Sorø. I Sverige kan man nævne Riddarholmskyrkan. Disse steder modtager hvert år tusinder af besøgende, som med nysgerrighed og interesse betragter de

mange våbenskjolde, men hvis udbytte alligevel er ringe, fordi de i reglen ikke véd, hvad disse våbener *kunne* fortælle dem.

En af de heraldiske opgaver i Norden, som venter på at blive løst, er udarbejdelse af vejledninger som kan give de besøgende den forklaring og orientering i stedets heraldik, og i heraldik i det hele taget, som de fleste af dem savner. Dette sidste ord er valgt med omhu. Det er utvivlsomt for mange mennesker et *savn* ikke at kunne forstå disse ting.

Et sted hvor en sådan heraldisk guide ville være naturlig, er *Herlufsholm*, den gamle kostskole i Sydsjælland, grundlagt 1565 af *Herluf Trolle* og *Birgitte Gøye*. Og det ville være nærliggende for en sådan »Herlufsholms heraldik« at begynde med stiftens egne våbener, Herlufs røde hovedløse trold i gult felt og Birgittes tre hvide muslingeskaller i blåt, som ses overalt på skolen: ude og inde, i kirken og på de andre bygninger, på elevernes uniformer og sportstrøjer, og talrige andre steder lige til skolens spisestel og drengenes uniformsknapper (se figur 1 og 2). Disse to våbener, som klæder hinanden så brilliant, er vidt forskellige i deres oprindelse, og deres historie kan ikke undgå at fængsle.

1. Herlufsholms stifters våbener malet i loftet på skolebygningens forhal. Dekorationen er udført i 1890'erne, men i deres udformning er våbenmærkerne kopieret efter det epitafium over ægtefællerne i Herlufsholms Kirke, som Birgitte Gøye lod opsætte 1568.

Medens Gøyernes muslingeskal (som vil blive behandlet i en anden artikel) er en af heraldikkens almindeligste figurer, er *trolde*n omtrent så sjælden, som det er muligt at blive. Bortset fra den norsk-danske slægt *Cold*, der siden 1700-tallet har ført et *troldehoved* i sit skjold (se senere), er Trolernes trolde den eneste i Skandinavien, trolde

et

 hjemland, og dermed utvivlsomt i verden.

De undersøgelser om Herluf Trolles våben som følger, er resultatet af et forstudium til en turistvejledning. Som artiklen fremtræder her, er den dog naturligvis alt for detaljeret til dette formål og må i påkommende tilfælde forkortes stærkt. På den anden side

indeholder den måske, som den er, enkeltheder der kan interessere den i heraldikken noget mere avancerede.

Slægten Trolle

Den første person der kendes, som med sikkerhed tilhører familien Trolle, er Herluf Trolles farfars farfars far, den svenske ridder *Birger Knutsson Trolle*, ejer af gården Bo i Östbo Herred i Småland: han omtales i 1360'erne, blev slået til ridder før slaget ved Gata-skogen 1365 mod Albrekt af Mecklenburg, og døde senest 1381.

Muligvis kan familien føres endnu to slægtled længere tilbage, med *Knut Birgersson* og *Birger* (nævnt 1318), men dette kan ikke bevises. I øvrigt er disse to personers navne omtrent det eneste, man ved om dem.

Birger Knutsson Trolles søn var ridderen *Birger Birgersson Trolle* »den Gamle« til Bo, død tidligst 1440. Hans søn var svensk rigsråd og ridder *Birger Trolle* »den Unge« til Bergquara, død vistnok 1471.

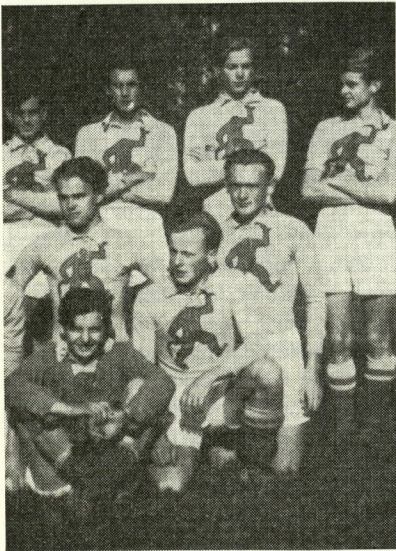
Hans søn igen var Herlufs farfar, svensk rigsråd og ridder *Arvid Trolle* til Bergquara, død 1505. Og hans søn, Herlufs fader, var *Joakim* eller *Jakob Trolle* til Lillö i Skåne (1475-1546), den første af slægten som slog sig ned i det Danske Rige.

Herluf Trolle (1516-65) havde flere brødre, men kun én af dem førte slægten videre: *Niels Trolle* (1520-65), hvis sønnesøn, der også hed *Niels Trolle* (1599-1667), blev fader til bl. a. *Birgitte Trolle* (1631-87), som i 1672 blev friherreinde af Brahetrolleborg, og til *Arvid Trolle* (1653-98), der er stamfader til de yngre svenske Troller.

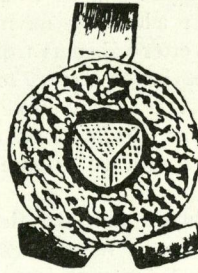
Den sidste danske Trolle døde i 1782. Den svenske linje, der blev friherrelig i 1816, flourer stadig.

Navnet Trolle

I middelalderen var faste slægtsnavne blandt adelen som bekendt sjældne; man kalde sig i reglen efter sin faders fornavn: Knud Pedersøn, Holger Knudsøn, osv., uanset at man måske tilhørte en af de familier, der senere er blevet kendt som f.eks. Gyldenstjerne, Huitfeldt, Rosenkrantz, osv. Efterhånden tog dog flere og flere adelsfamilier faste slægtsnavne, især efter Frederik 1.s forordning derom 1525. Når en slægt tog navn, var det almindeligt at den — som de tre nævnte eksempler — kaldte sig efter

2. Eleverne på Herlufsholm bærer Gøyerne våbenskjold på venstre side af deres skjorter, blazere og almindelige sports-trøjer. Skoleholdet, skolens fodboldhold mod andre skoler, bærer imidlertid Trollevåbenet, ikke i skjold, men som det ses: selve den røde trolde på den gule bluse. Desværre vender trollden den gale vej, sikkert en følge af, at Trollevåbenet på Herlufsholm næsten altid ses courtoisie-vendt mod Gøjevåbenet.

3. Birger Knutsson »Trwlle«s segl fra 1367 med slægtens oprindelige våben, det tredelte skjold (eller muligvis: et smalt gaffelkors). Farverne kendes ikke. Omskriften, som er meget utydelig, lyder: »S(igillum) Birgeri Knvtss«. Seglet findes under et dokument i det svenske Riksarkiv. Efter Sjögren.

sit våben eller en del af det: den gyldne stjerne, det hvide felt, kransen af roser (på hjelmen), osv.

Ligesom formodentlig de fleste andre troede jeg tidligere, at det også var gået således til med slægten *Trolle*, altså at *trolde-våbenet* var ældre end *Trolle-navnet* og ophav til dette. Men sådan forholder det sig ikke.

Trolle-navnet føres allerede 1367 af slægtens første sikre medlem, Herlufs farfars farfars far, Birger Knutsson, der i et dokument fra dette år betegnes som »*Birger Trwlle*«. I hans segl under dokumentet ses hans våben, der ikke indeholder en trolde, men er et aldeles »neutralt« skjold, delt i tre felter ved et gaffelsnit (se figur 3).

Birger Knutsson »Trwlle«s søn *Birger Birgersson Trolle den Gamle* er den første, der fører et våben med en trolde i. Det ældste bevarede eksemplar sidder i hans segl under et dokument dateret Linköping 1. juli 1402.

Navnet er altså uimodsigeligt ældre end våbenet. Den svenske filolog *L. F. Löffler* (se litteraturlisten, sidst)

peger yderligere på, at hvis våbenet havde været ældst, og navnet havde været taget efter våbenets trolld, burde slægtsnavnet have været *Troll* (uden »e«), hvilket er det svenske ord for *trolld*, medens *Trolle* (med »e«) kun kan opfattes som en afledning af et andet ord.

Men hvorfra har da den første *Trolle* afledet sit navn? Den svenske genealog *P. Sjögren* skriver i sit meget grundige værk »Släkten Trolles Historia«, 1944: »Mest troligt är att släkten erhållit sitt namn efter någon plats eller något föremål i trakten, med vilka övernaturliga händelser ansetts vara förknippade«. Östbo Herred i Småland, hvor *Trollerne* havde deres stamjord, er særligt rigt på stednavne med *Troll(e)*. *Sjögren* nævner *Trolleborg*, *Trolleklippa*, *Trollerike*, *Trollhuvud*, *Trollås* og *Trollekulla*, alle navne der eksisterede i midtaldertiden. Af disse mener han, at der er størst sandsynlighed for at *Trollerne* har deres navn efter »*Trolleklippa*, där enligt den ännu levande traditionen riddarens möte med trollen under julfattningen skall ha ägt rum«.

Ridderens møde med trollden

Den tradition som *Sjögren* hentyder til, kendes tidligst fra en ligprædiken som biskop *Petrus Jonæ* i 1620 holdt over fru *Anna Turesdotter Trolle*, enke efter en fransk adelsmand i svensk tjeneste.

Bispen genfortæller et sagn som Fru *Anna* selv har fortalt ham til forklaring af, hvorfra slægtens navn og våben stammede. Hendes stamfader, en unavngiven »gudfrygtig herre«, der boede på gården *Ed* (en af *Trollerne*s stamgårde) i Östbo Herred i Småland, var tidlig julemorgen på vej til »julettan« i *Voxtorp Kirke*, lidt sydøst for

Värnamo, da *Satan* viste sig for ham i en skøn kvindes skikkelse og fristede ham. Kvinden rakte ham et drikkehorn, som han tog med venstre hånd og kastede drikken ud af, medens han med højre hånd greb sit sværd og »i det hellige nyfødte barns *Jesu Kristi* navn« hug kvindens hoved af.

Da ridderen kom tilbage efter gudstjenesten, lå kvindens krop og hoved stadig på vejen, men nu forvandlet til »sådan skapnad, som *Trollars* vapen ännu i många uthuggne stenar finns«. Drikkehornet blev af familien overdraget domkirken i *Växjö* til opbevaring. Da danskerne i 1570, under den Nordiske Syvårskrig, brændte *Växjö* af, forsvandt dette horn »som slægten ikke ville have mistet for flere godser«.

I *Voxtorp Kirke* findes den dag i dag et maleri af ridderens møde med trolldkvinden ved *Trolleklippa* (se figur 4). Det er udførligt behandlet af *Edvard Wibeck* i en dybtgående og intelligent artikel i *Värnamo Hembygdsförenings Årsbok* 1952. *Wibeck* bedømmer billedet til at være malet »snarast i slutet av *Johan III:s* tid«, dvs. før 1592, og mener at det er *Trolle-slægten* der har ladet det udføre og opsætte i kirken som et minde om deres stamfaders bedrift, efter at selve hornet var gået til grunde 1570.

Hornet

Wibeck anser nemlig hornet for en realitet.

Han er naturligvis klar over, at der både i Sverige og udlandet findes andre sagn af lignende type knyttet til andre familier og lokaliteter; en af hensesigterne med hans artikel er netop at påvise, at et af disse sagn, det kendte om »*Ljungby horn och pipa*«, der er knyttet til herregården *Ljungby* i Skåne, kun er en aflægger af *Trolle-sagnet*, vandret gennem *Herluf Trolles* fæster,

4. Maleriet fra slutningen af 1500-tallet i Voxtorp Kirke i Småland gengiver fire faser af herremandens møde med trollden. Længst til højre kommer manden ridende på vej til kirke sammen med en ledsager. Til højre for midten rækker fristerinden ham et drikkehorn; bag ved hende har Trolleklippa rejst sig på fire pæle. I billedets venstre halvdel sprænger herremanden bort fra stedet, forfulgt af en flok trolde; han holder hornet i venstre hånd. Forrest til højre ligger den nu til en troldkvinde forvandlede, halshuggede fristerinde, sådan som manden så hende på tilbagevejen fra kirken. Billedet måler 175×120 cm, og er her gengivet efter Gustaf Näsströms inspirerende værk »Forna Dagens Sverige« 2. bind, 1948. Indskriften lyder, foroven: »Huru trolla klippa syntes stå på 4 stolpar om Julianatt och the som ...« Forneden: »Huru Hög-välborne Herren på Edh reste om Julia natt til thetta Helige Tempell och när han kom til trolla klippa kom en Jungfru och drak Herren til med ett horn, som hade 300 färgor och han tog hornet med then vänstra handen och slog dräggen efter sig och grep til swärdet med den högra och högg halsen af henne, och han red til kyrkian och the andra trällen följde efter at taga hornet men kunde intet bekommat«.

Margareta, der i 1498 blev gift med Jens Holgersen Ulfstand på Glimmingehus, og deres datter, Cecilia, der o. 1525 blev gift med Knud Pedersen Gyldenstjerne, den daværende ejer af Ljungby.

Wiberg mener, at der må ligge en eller anden virkelig hændelse til

grund for sagnet om hornet. »Ett hornliknande föremål har tydligen funnits, som på ett märkligt och fantasieggande sätt kommit i Trollesläktens ägo vid en tidpunkt, som redan i slutet av 1500-tallet låg mycket långt tillbaka i tiden, och vilket räknades som en dyrbar släktklenod«.

Wibeck hævder, at netop Trollernes hjemegn, det øde og svært fremkommelige Finnveden, var en af de egne af Sverige, hvor hedenskabet holdt sig længst, og hvor der derfor »sækerligen mycket länge« herskede spænding mellem hedninger og kristne. Han peger på både stednavne og arkæologiske fund som visende, at der har været adskillige hedenske kultpladser i omegnen af Värnamo, deriblandt centre for en frugtbarhedskult, der udøvedes ved hellige søer.

Wibeck citerer historikeren *Peter Wieselgren*, der mener at *Trolleklippa*, ved søen Flåren, har været en sådan »gammel hednisk kultplats«. I dag, hvor vejen ved Trolleklippa er udvidet til et meget bredt anlæg, og hvor søen er blevet inddæmmet og udtørret, ser Trolleklippa ikke synderlig trolsk ud, men så sent som i 1667 blev den betegnet som et »grymt berg«. På østsiden af klippen findes en af store klippeblokke dannet hulhed, som den dag i dag af stedets befolkning kaldes »blodsgrottan« eller »offergrottan«.

Wibeck selv drager ingen konklusioner, men nøjes med at referere Wieselgren. Denne antager at sagnets »upphov är en episod, som timat under brytningstiden mellan heden och kristen tid. En kristen man skulle då överraskande ha kommit till en hednisk kultfest, huggit ned någon officiant — troligen en kvinnlig sådan — och tagit ett vid kulten använt horn«.

De to teorier

To forklaringer af Trolle-våbenet står over for hinanden, en nøgtern og en fantastisk.

Läffler og Sjögren mener, at den smålandske stormand Birger Knutsson (eller en af hans forfædre) senest i året 1367 tog navnet *Trolle* efter en lokali-

tet, Trolleklippa, på eller i nærheden af slægtens besiddelser, hvortil der muligvis knyttede sig et sagn om hans stamfaders kamp med en trolld (men sagnet kan også være senere end navnet, som en forklaring på dette). Birger Knutssons søn, Birger den Gamle, ændrede derefter, inspireret af slægtsnavnet (og evt. sagnet), senest 1402, faderens våben til en trolld.

Wibeck og Wieselgren mener, mere varmende, at der må være en realitet bag overleveringen om ridderens møde med trolldkvinden: En kristen mand overrasker i brydningstiden mellem hedenskab og kristendom en hedensk præstinde under en offerhandling (hornet). Hun »fristede ham«, som sagnet siger; i frugtbarhedsceremonier har deltagerne sikkert været nøgne. Den kristne mand slog hende ihjel, og tog hornet med sig. I tidens løb blev afgudspræstinden til en trolldkvinde, og beretningen satte sig frugt i stednavnet, slægtsnavnet, og slægtsvåbenet. Forekomsten af det tredelte våben (som Wibeck slet ikke kommer ind på) udelukker ikke denne mulighed.

Lyder Wibeck-Wieselgrens forklaring usandsynlig? Umulig er den ikke. Hvad jeg selv mener? Jeg ville ønske, jeg turde tro på den.

En tredje mulighed

Trolle-navnet kan dog også have sin oprindelse på en måde, som forekommer mig personligt mere naturlig. Et medlem af familien kan have fået navnet som personligt øgenavn på grund af sit udseende, sin optræden, sin stemme, sine vaner, en spøg (ironisk), en tildragelse, eller hvad det nu kan være. Frimodige, lidet smigrende tilnavne var almindelige i Nordens middelalder. Dette tilnavn kan derefter være gået i arv. Der er andre eksempler i

adelsfamilier, på at oprindeligt individuelle og nedsættende øgenavne er blevet faste slægtsnavne, f. eks. *Krog-nos* (kroget næse) og *Sheel* (skeløjjet). Og efter at navnet var blevet slægtsnavn, ændrede slægten sit våben efter det.

I den islandske »Fostbrødre saga«, som foregår på Olav den Helliges tid, altså i begyndelsen af 1000-tallet, omtales en stormand, Thorgrim Einarsson »med tilnavnet Trolle«. Senere i sagaen kaldes han simpelt hen *Thorgrim Trolle*. Navnet forklares ikke, men det nævnes, at »han havde et umedgørligt sind«. Jeg bringer ikke Thorgrim ind her, fordi jeg tror at de senere svenske Troller skulle nedstamme fra ham; jeg vil blot pege på, hvorledes et sådant navn kan opstå.

Og en fjerde...

I en recension af Sjögrens bog i »Genealogisk tidskrift« årgang 1, nr. 2, 1946, peger Christopher von Warnstedt på endnu en mulighed: Selve det faktum at »Trolle« allerede i middelalderen var et arveligt slægtsnavn kunne tyde på herkomst fra Tyskland. I så fald kunne navnet være en forvanskning af et tysk navn uden nogen som helst tilknytning til noget med »troll« andet end det rent lydlig.

Hovedet

Men selve våbenet? Giver det ikke et fingerpeg, at trolden heri er hovedløs?

Desværre ikke. For det første har trolden i Trollevåbenet ikke altid været hovedløs; det er et træk, der først har fæstnet sig efterhånden. For det andet: Hvordan ser en troll ud? en normal, velskabt og uskadt troll?

Når man studerer middelalderens gengivelser af trolde, f. eks. i kirke-

skulpturer eller kalkmalerier, vil man hurtigt se, at trolde kan have meget forskellig anatomi, uden at man kan sige, at den ene er mere normal eller unormal end den anden. Een troll har sit hoved på halsen, som et menneske. En anden troll har sit hoved på bugen, vel at mærke *ikke* et løst, afhugget hoved anbragt dér, men øjne, næse, mund voksende ud af selve maveskindet (og ingen »halsstub« der antyder, at der burde have været, eller tidligere havde været, et hoved på skuldrene. Se figur 5 A). En tredje troll har hoved *både* på skuldrene og på maven (se figur 5 B og C). En fjerde har tillige hoveder på knæ, albuer, penis, og hale-spids. Osv.

Trolle-våbenets udvikling kan tænkes foregået således:

Man satte »en troll« i skjoldet. Figuren tegnedes som den pågældende kunstner eller håndværker (gravør) forestillede sig en troll, snart med hovedet på halsen; snart — »för åstadkommande av en trolsk effekt«, som Löffler siger — med hovedet på bugen, men »organisk«, som hørende til dér; snart med hoveder begge steder. Ved kopiering af slidte signeter eller utydelige seglaftryk skete det, at et ansigt på bugen blev overset. Man opfattede trolden som helt igennem hovedløs, og under indflydelse af sagnet afbildedes denne troll efterhånden, som om hovedet var blevet *hugget af*.

Det er tænkeligt, at det er den hovedløse troll i skjoldet, der har givet anledning til sagnet. Dette skulle i så fald blot være en af de opdigtede »forklaringer« af et våbens oprindelse eller »betydning«, som renæssancen holdt så meget af.

Senere skete der det, at hovedet på maven opfattedes som troldens *afhuggede* hoved. Dette er imidlertid aldeles meningsløst. Hvorfor i alverden skulle

5. Troldeagtige væsener fra middelalderlige kirker, tre eksempler blandt mange, der viser at en trold udmærket kan have hovedet på maven, med eller uden et andet hoved på det (for mennesker) normale sted. De to yderste (der synes at være af hun-køn): kalkmalerier fra o. 1500, fra Råby Kirke og Marie Magdalene Kirke, begge i Randers Amt. Fot. Nationalmuseet. I midten: skulptur fra 1200-tallet på portalen til katedralen i Chartres i Nordfrankrig. Bemærk figurens narreagtige hoved.

det afhuggede hoved anbringes der? Hvorfor ikke mellem troldens ben, i dens ene klo (som f. eks. på jerngitteret til Trollernes kapel i Roskilde Domkirke), eller et andet sted? Opfattelsen af mavehovedet som troldens *afhuggede* hoved tilhører en fantasiforladt eftertid, der ikke længere anede, hvordan en trold så ud.

Denne misforståelse er dog nærmest af *verbal* karakter, stammende fra *beskrivelser* af våbenet, snarere end fra *gengivelser* af det.

Variationer

Trolden og dens hoved varieres på seks forskellige måder:

1. Med hoved på halsen alene. Dette synes f. eks. at være tilfældet med et af Birger Trolle den Gamles segl, brugt 1411 og gengivet i Thisets »Danske

adelige sigiller«, 1905. Se også figur 10.

2. Med hoved både på halsen og på bugen. Ifølge Sjögren er dette tilfældet ved det ældste troldesegl som findes, Birger Trolle den Gamles segl fra 1402; det er gengivet i Sjögrens bog, men er meget utydeligt. Se også figur 5 B og C.

3. Med organisk ansigt på maven og halshovedet afhugget. Denne type kendes allerede fra Birger Trolle den Unge sigil 1444 og har tidligere været almindelig. Den er brugt i Anders Olsens regnebog 1560 (se figur 6), ved Trollestamtavlen i Danmarks Adels Årbog 1891, og på Herlufsholm f. eks. i skolens exlibris.

En troldetype med naturligt mavehoved, men helt uden antydning af hals, som f. eks. på kalkmaleriet figur 5 A, mindes jeg ikke at have set i et Trolle-våben.

4. Helt uden hoveder. Allerede fra 1400-tallet sikkert det almindeligste. De fleste Trolle-segl i »Danske adelige sigiller«, alle Herluf Trolles egne tre forskellige segl (se f. eks. figur 7), og størsteparten af troldene på danske ligsten fra 1500- og 1600-tallet hører til denne type. I Sverige fører familien Trolle, så vidt jeg véd, *kun* den helt hovedløse trold (figur 8). Se også Heraldisk Tidsskrift 1: 9/379.

5. Med et tilsyneladende *afhugget* hoved på maven. Denne opfattelse er specielt dansk, manifesterer sig ikke før op i 1500-tallet, og blev næppe almin-

6. Frontispice-træsnit i Anders Olsen »En ny konstig regne bog«, 1560, som er til-egnet Herluf Trolle. Øjensynlig en hundertrold. Læg mærke til at hovedet på bugen ikke er det afhuggede hoved. Det hører til dér hvor det sidder! I bogen er træsnittet af courtoisie vendt mod titelbladet; her er det med vilje spejlvendt, for at trolden kan vende den rigtige vej.

delig før omkring 200 år senere. »Lexicon over adelige familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne«, 1782–1813, er vist det første trykte sted, hvor mavehovedet angives at være et løst hoved, som er anbragt dér, men dette værk så dagens lys, da den heraldiske forståelse stod i nadir, og forklarede f. eks. trolden således: »en rød figur, som en satyr«!

»Nyt dansk adelslexikon« 1904 gentog forklaringen; det er efter plancherne til dette værk, Storcks Våbenbog fra 1910 (se figur 9), at f. eks. våbenene på Herlufsholms Biblioteks gavlvæg er tegnet. Den storartet udførte trold (fra ca. 1668), der bærer prædikestolen i Gavnø Kapel, synes også at høre til denne type.

6. Ved siden af disse fem typer kender man et par segl, hvis skjoldfigur udgøres af *hovedet alene* (se figur 11 A). Indehaverne af sådanne segl har dog alle tillige, ved andre lejligheder, brugt segl med hele trolden i (se HT 1: 9/378).

Troldens udseende i øvrigt

Hvis man ikke rigtig husker hvordan f. eks. en muslingskal ser ud, eller hvis flere opfattelser står mod hinanden, har man altid den udvej at gå til tingen selv. Men ved en trold...

Andre fabelvæsener, som f. eks. enhjørning, lindorm, drage, grif klarer sig, fordi de er så almindelige i heraldikken, at der har dannet sig en norm. På grund af troldens heraldiske eksklusivitet har den imidlertid ikke engang det.

Betrakter man familien Trolles hundreder af våbengengivelser fra 1402 til i dag, på sigiller, ligsten, portrætter, og andetsteds, vil man se, at omtrent det eneste faste i gengivelsen af trolden, er *svansen*. Den kommer man ikke

udenom, og for at fremhæve den, holder trolden den i reglen i sin ene klo. I øvrigt kan trolden være hårløs eller lådden, undertiden med lange hårtotter ved albuer og knæ, der også kan være forsynet med hornagtige spidser. Trolden kan have fingre eller lange klør (ikke nødvendigvis fem), eller selve hånden kan være erstattet af en rovfugleagtig klo. Benene kan have menneskefødder, mere eller mindre djævelagtige, med spidser og hårtotter; fugleklør; eller endog klove.

Hovedet gengives oftest med horn (to eller tre), spidse, krumme, snoede, eller hvad der nu forekommer mest hårrejsende. Somme tider med vrængende mund med store, spidse tænder i, eller med store, spidse eller hængende ører.

Troldens køn

Troldens *køn* er et lille kapitel for sig. På nogle af de første Trolle-våbener, jeg studerede, var kønnet øjnefaldende. På Arild Huitfeldts ligsten i Herlufsholm Kirke (hans *moder* var en Trolle) er trolden afgjort af hunkøn; den vender decent bagen til, men afslører sig

7. Et af Herluf Trolles segl, med en helt hovedløs trold. Der kendes i alt tre Herluf Trolle-segl, og på ingen af dem har trolden hoved, hverken oppe eller nede.
Efter Becker.

8. De svenske Trollers våben. Slægtens overhoved, som er friherre, fører det dog i en noget anden form. De svenske Trollers trold har hverken hoved på hals eller bug. Ligesom i mange andre afbildninger er kønnet forbigået. Normalt ville dette være uheraldisk, men måske kan man acceptere en undtagelse i dette tilfælde: når der er trold uden hoved på det sædvanlige sted, kan noget lignende vel tænkes med andre dele af anatomen. Tegning af Jan Raneke.

foroven. Til gengæld er begge troldene på Børge Trolles ligsten (også på Herlufsholm) uden al tvivl af hankøn, oven i købet af betydelig potens. Også trolden på et af Herluf Trolles signeter såvel som dén på det lille alter i kirkens søndre korsarm, er tydeligt hantrolde.

Dette fik mig en overgang til at tro, dels at troldens køn rettede sig efter våbenets indehavers, dels at hovedet på maven i senere våbener måske var flyttet derved af en mindre robust eftertid som et heraldisk figenblad. Som det er fremgået af det foregående, har denne teori intet på sig. De mange huntrolde (se f. eks. figur 10; et andet

udpræget eksempel ses på stolestaderne forrest til højre i Herlufsholm Kirke) skyldes utvivlsomt traditionen fra sagnet om ridderens møde med fristerinden.

I sine erindringer (1824) giver Knud Lyne Rahbek et eksempel på denne tradition. Fra sin skoletid på Herlufsholm 1772-75 fortæller han om minderne efter Herluf Trolle i kirken: »Meget interessantere vare mig derimod det gamle sværd og den kløvede pandeskal, der sagdes at være af den troldqvinde, hvis drab skulle have givet familien sit navn«. Desværre er denne pandeskal siden forsvundet.

Farver

Farverne har der aldrig været tvivl om: *rød trolld i gult felt*, og de samme farver gentaget på *hjelmsfigur* og *hjelms*

9. Det danske Trolle-våben efter H. Storcks Våbenbog, 1910. Den tilsvarende tekst i »Nyt dansk adelslexikon«, 1904, betegner udtrykkeligt hovedet på maven som troldens »afhuggede« hoved, men i og for sig fremgår dette jo ikke af tegningen. Blasoneringen kunne lyde: I guld felt en rød hovedløs trolld med hoved på bugen (og holdende sin hale i den ene klop). Hjelmsfigur: et rødt troldhoved mellem en rød og en guld ulvesaks. Hjelmsklæde: rødt og guld.

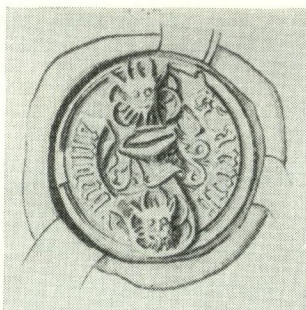

10. I Vejlsø Kirke i Sydsjælland bæres prædikestolen af en trolld, hvis køn der i hvert fald ikke hersker tvivl om. Figuren er udført af Abel Schrøder o. 1668, og opsat af Niels Trolle. Rosen, som trolden holder foran sig, er utvivlsomt inspireret af hjelmprydelsen på Niels Trolles hustrus, Helle Rosenkrantz', våben. Fot. Nationalmuseet.

klæde. Sådan er farverne i de ældste farvelagte gengivelser af våbenet jeg kender: Herluf Trolles portræt fra ca. 1551 og epitafiet i Herlufsholm Kirke fra 1568, og sådan er de uden nogen afvigelse i alle senere farvelagte våbener eller våbenbeskrivelser.

Hjelmsfiguren

Det er jo en almindelig fremgangsmåde i heraldikken at nøjes med *en del* af sin skjoldfigur som hjelmsfigur — af et dyr eller fabelvæsen f. eks. hovedet — og der er derfor intet specielt tankevækkende i, at Trollerne satte et troldhoved på deres hjelm. Men hovedet heroppe kan naturligvis have

11. Øverst: et af Arvid Trolles segl, fra 1470'erne, med et troldehoved alene. Næderst: narrehovedet fra Herluf Trolles sværd i Herlufsholm Kirke med fliget narrehue og bjældesnipper. Det er ikke mærkeligt, at trolden og narren kunne sammenblandes. Seglet efter »Danske adelige sigiller...«, sværddekorationen efter Henry Petersen.

medvirket til, at trolden i skjoldet blev fremstillet hovedløs.

Hovedet på hjelmen gengives næsten altid mellem to 3-tals-lignende figurer, som kaldes »ulvesakse«, dvs. ulvefælder (se figur 6, 7, 8, 9 og 11). Ældre genealogiske værker anfører som årsag hertil en tradition i familien Trolle, om at dens medlemmer engang havde ført tilnavnet »Ulve«, og at deres våben havde været en eller to ulvesakse.

Dette kan være sandt, selv om man intet véd derom. Det er dog også muligt, at hjelmens »ulvesakse« blot er en misforståelse for et par enorme, vædderagtige troldehorn. Sådan tegnes

de af og til endnu, f. eks. i C. A. Kling-spor »Sveriges ridderskaps och adels vapenbok«, 1890. I tidens løb er »ulvesaksene« undertiden blevet yderligere misforstået, som sløjfer eller blomster-ranker, ja »Lexicon over adelige familier...« fra 1813 beskriver dem som »en hul, firbladet rose«!

Narrehovedet

Et af de klenodier, der opbevares i Herlufsholm Kirke, er Herluf Trolles sværd, som ifølge Henry Petersen (se litteraturlisten) »bestemt er forfærdiget på bestilling«. Det menes at være en gave fra Birgitte til Herluf, måske ved deres bryllup i 1544.

De to øskener, som sværdsmeden er beregnet til at hænge i, er udformet som en *ibsskal* og et *narrehoved*, og narrehovedet (se figur 11 B) går så ofte igen i sværdets udsmykning, at der må være en hensigt med det: der kan ikke være tvivl om, at narrehovedet har været opfattet som Herluf Trolles våbenmærke.

Dette er egentlig en nærliggende fejltagelse. Et troldehoved med horn, strittende hår, lange skægtjavser, og fortrukket fjæs, kan meget let mistages for et vrængende narrehoved med narrehue, især i et slidt signet eller dårligt seglaftryk, måske mindre end 10 millimeter på den længste led. En våbensmed, der havde fået et segl eller signet som forlæg, kunne derfor let tænkes at tage fejl. En så kyndig forsker som Francis Hackett gjorde det samme næsten 400 år senere, da han omtalte narrehovedet på sværdet som »Trollernes ældre våbenmærke«.

Trolden og narren

Mærkeligere er derimod, at selve Birgitte Gøye synes at have blandet trol-

den og narren sammen. I alle fald besidder Herlufsholm Bibliotek et Ny Testamente mærket »HT og BG 1551«, hvori der findes en tegning af et narrehoved betegnet »trol«, både tegning og underskrift ifølge Henry Petersen i Birgittes egen hånd.

Henry Petersen kalder det hele »et ejendommeligt vidnesbyrd fra kunstens side om den indgriben i hinandens roller, som narren og djævelen åbenbare i de litterære kilder«. Han henviser til en afhandling af S. Birket-Smith, hvoraf synes at fremgå, at man i middelalderen og senere sammenblandede djævløse (eller trolde; i en cancelliregistrant fra 1539 kaldes Børge Trolle »Børge Dieffuell«) og narre, både hvad udseende og væsen angik, og at de i den folkelige bevidsthed kunne spille omtrent samme rolle (se figur 5 B).

Desværre er af afhandlingens to afsnit kun det første, »Om djævelen«, blevet trykt. Den bebudede fortsættelse, »Om narren«, udkom aldrig.

Andre familier Trolle

Det bør nævnes, at der findes en svensk familie »af Trolle«, adlet 1758, som påberåber sig slægtskab med de gamle Troller, hvilket dog vistnok aldrig er bevist. De fører trolden med hoved på maven *sort* i gult felt, og stående på grøn jord; på hjelmen et sort troldehoved mellem to svenske flag (se figur 12).

Endelig findes der to danske borgerlige familier Trolle, den ene nedstammende fra gårdmand i Holmdrup Rasmus Nielsen Trold (ca. 1692-1757), og den anden fra musketér og værtshusholder i København Børge Christopher Trolle (død 1774). Ingen af disse familier synes at føre våben (men se figur 13).

12. Våben for den svenske familie »af Trolle«, der hævder at nedstamme fra de gamle Troller. De fører trolden sort, og stående på grøn jord, hvilket sidste er en heraldisk forringelse. Efter Klingspor.

Det rigtige Trolle-våben

Som nævnt kan Trolle-våbenet inddeles i forskellige typer efter hovedernes placering. Hvilken type bør betragtes som den rigtige?

Det kunne tænkes at hovedernes anbringelse eller fravær var udtryk for en bevidst differentiering, angivende f. eks. ældste søn, yngre sønner osv. Efter at have studeret et par hundrede gengivelser af Trolle-våbenet, i sigilværker, på ligsten og epitafier, på de 63 forskellige Trolle-segl i det danske Rigsarkivs seglsamling, og andetsteds, er jeg imidlertid sikker på, at variationerne i disse våbener *ikke* er udtryk

13. Speditørfirmaet C. Trolle i København lader denne venlige trold vinke fra brevpapir og køretøjer.

for noget bevidst system. De er tilfældige og har ingen indbyrdes sammenhæng.

Middelalderens heraldik havde stor frihed i sine detaljer, og det ville være pedantisk i dag ud fra statistiske synspunkter at betegne en af disse æstetisk lige gode variationer som bedre end de andre.

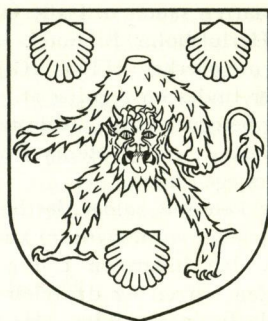
Selv om de forskellige typer derfor alle kan siges at være lige gode, har der alligevel, de to steder hvor Trolle-våbenet stadig *bruges*, udviklet sig en norm, eller rettere — meget heldigt — tre forskellige normer for troldens udseende. Alle trolde har fået hovedet hugget af; på *Herlufsholm* har den imidlertid et hoved på maven, i *Sverige* er Trolle-familiens trolde aldeles hovedløs, foroven såvel som forneden, medens familien »af Trolle« fører trolde med mavehoved, men sort.

Hjelmfigurens ulvesakse bør bevares. Ganske vist er de måske, som nævnt, oprindeligt troldens horn, men hvis det er en misforståelse, har den i alle fald et halvt årtusind på bagen; og saksene er dekorative.

Kommunale trolde

Når jeg siger at Trollernes trolde — bortset fra det Coldske hoved — er den eneste i hele verdens heraldik, mener jeg det er rigtigt, men udtalelsen behøver et par kommentarer.

I 1960 ønskede Herlufsholm Kommune at få sig et våben. Blandt forskellige udkast valgte sognerådet ét som var komponeret over Herluf Trolles og Birgitte Gøyes våbener: i rødt felt en gul trolde — det modsatte af Trollernes røde trolde i gult felt — mellem tre hvide ibsskaller, taget fra Gøyes våben (se figur 14). Kommunen ønskede at anskueliggøre sin meget næ-

14. Herlufsholms Kommunes våben: i rødt felt en gul hovedløs trolde med hoved på bugen og holdende sin hale i venstre klo, mellem tre hvide ibsskaller. Denne trolde må stadig siges at være Trollernes trolde.

re tilknytning til Herlufsholm: Kommunen har navn efter skolen, Herlufsholm Kirke er kommunens eneste, og selv om Herlufsholm ikke mere råder over *al* kommunens jord, ejer skolen dog stadigvæk størstedelen af den.

Hvorvidt trolde i dette kommunale våben kan siges at være en Trolletrolde, kan naturligvis diskuteres. Jeg mener ja. Disciplene på Herlufsholm Skole betegnes med rette som Herlufs sønner, og den trolde som er skolens ene våbenmærke, er stadig Trollernes. At udstrække dette mærkes funktion fra skolen til den kommune, som har navn efter den og dens grundlægger, er et naturligt skridt. Det er stadig samme trolde.

Også en trolde-klo som optræder i et svensk kommunevåben kan, med velvilje, siges at tilhøre Trollernes trolde. *Bor Kommune* i Småland omfatter Voxtorp Sogn, og da kommunen i 1957 ønskede sig et våben, valgte man som dettes motiv det tegn som er fortalt på side 12: Om hvorledes den kristne ridder på vej til Voxtorp

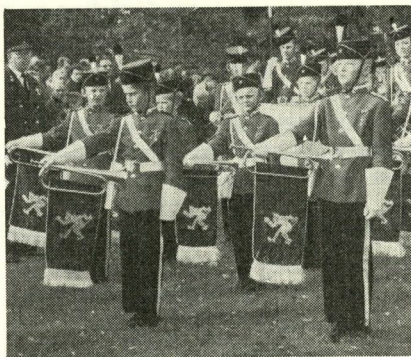
Kirke mødte en fristerinde med et drikkehorn. Han tog hornet fra hende og slog hende ihjel, hvorefter hun forvandlede til en trolld. Det resulterende, særprægede og meget vellykkede våben ses på figur 15.

På dette tidspunkt vil kendere af dansk kommunalheraldik måske komme med en hovørende afbrydelse: »Der findes endnu et dansk våben med en trolld i, og ikke den mest hårtrukne fortolkning kan konstruere nogen som helst forbindelse mellem dens trolld og Trollernes. Det drejer sig om *Vejen* Kommune i Sønderjylland, og...«

Alt sammen meget rigtigt. Også redaktøren af Heraldisk Tidsskrift er bekendt med, at Vejen i 1932 lod tegne et våben med et tandhjul mellem to kornaks og derover en gengivelse af billedhuggeren Niels Hansen Jacobsens kendte statue »Trolld der vejrer kristenkød«. Hansen Jacobsen er født i Vejen, og statuen står foran byens museum. Ved nærmere betragtning er dette våbenmærke imidlertid slet ikke en trolld, men *en statue af en trolld*. Det er en udmærket våbenfigur, og Vejen har lov til at være stolt af den (se figur 16). Men nogen trussel mod Trolletrolldens enehæder er den ikke.

15. Bor kommunevåben: feltet er blå; bjerget, drikkehornet og ridderens hånd hvide; trolldens klo sort.

16. Vejen drengegarde med Hansen Jacobsens trolld (»der vejrer kristenkød«) fra Vejen kommunevåben på fane, uniformer og trompetgehæng. Oktober 1959.

En trolldes fødsel

Endelig når vi til det eneste, faktiske undtag fra den Trolleske trolld eksklusivitet, det trolde-hoved, rødt i sølv, som føres af den norsk-danske slægt *Cold*.

Coldernes stamfader, i 1589 rådmænd og senere borgmester i Oslo Anders Nielsen, førte i sit segl et mærke med to korslagte, runeagtige tegn i en oprejst oval, som var besat med en mængde små, spidse forsiringer. Hele figuren kunne — skriver den norske genealog S. H. Finne Grøn — minde om »et hoved med hår- og skjægspidser strittende ut til alle sider«, og to generationer senere var det faktisk sådan den blev opfattet. Anders Nielsens sønnesøn, sognepræst Anders Matsøn Cold, førte o. 1700 et seglmærke som ikke afveg meget fra hans farfars, men dog tilstrækkeligt til, at man ikke længere beskrev det som en oval med runer m. m., men som et *troldehoved*.

At Coldernes våben altså er opstået ved en fejltagelse — muligvis en bevidst fejltagelse — gør det efter min mening ikke ringere. Masser af ypper-

lige våbenmærker skylder misforståelser deres eksistens, og hvis vi vidste bedre beskud med heraldikkens opståen og udvikling, ville vi utvivlsomt kende endnu langt flere af denne slags våbener. Ingen bør tro sig sikker.

Litteratur

- Danmarks Adels Årbog, især årgang 1891.
- L. F. Löffler: Några svenska »talande vapen», i Personhistorisk Tidskrift 1903—09.
- P. Sjögren: Släkten Trolles historia intill år 1505 (1944). Christopher von Warnstedts recension heraf i Genealogisk Tidskrift, årgang 1, häfte 2, 1946. Og Sjögrens svar herpå, »Släktforskningsromantik», i Personhistorisk Tidskrift 1947 p. 59.
- Gustaf Näsström: Forna dagars Sverige, 2. bind, 1948.
- Edvard Wibeck: Sägner från Trolle-klippa, i Värnamo Hembygdsförenings Årsbok 1952.
- Anders Thiset: Danske adelige sigiller fra det 15., 16. og 17. århundrede, 1905.
- Lexicon over adelige familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne, 1782—1813.
- Thiset og Wittrup: Nyt dansk adelslexicon, 1904.
- H. Storck: Dansk våbenbog, 1910.
- C. A. Klingspor: Sveriges ridderskaps och adels vapenbok, 1890.
- Henry Petersen: Minder om Herluf Trolle og Birgitte Gøye i Herlufsholm Kirke, 1897.
- Francis Hackett: Næstved St. Peders Kloster. Herlufsholm Kirke, 1915.
- S. Birket-Smith: Djævelen og narren i det gamle danske skuespil, i Danske Samlinger 2. række III, 1873—74; ny udgave 1883.
- T. A. Becker: Herluf Trolle og Birgitte Gøye, 1865.
- S. Elvius & H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891, p. 75.
- S. H. Finne Grøn i Norsk Tidsskrift for Genealogi ... III, 1926, p. 252.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.